

ETB ETA EUSKARA

Hamar urteren bueltan

JOAN MARI TORREALDAI

Konstatazio batetik abiatuko naiz gaurkoan: ETB jaio zenetik hona komunikabide honi buruz azaldu diren iritzi guztietan hizkuntzari buruzko iritzi-sorta izan da gehien agertu denetariko bat. Ez dakit kuantitatiboki ere gehiena bera ote den, baina eztabaidarik bizienak arazo honen inguruan hezurmamitu dira.

Hiru momentu berezi bereiz genitzake arazo honen inguruan:

1. *Lehen bizpahiru urteak*. Euskaldungoak ahobatez aupa-tzen zuen telebista. Beti ikuspegi berdinetik, soziolinguistikaren aldetik. Lehen euskal liburuaren optimismoa zekarkeen burura euskaldungoaren jarrerak telebistaren aurrean. Kon-trako jarrerarik ez zen falta izan, noski. Oso gogorra, gainera. Bai zenbait intelektual dibulgatzailearen aldetik eta, batez ere,

politikari ez-abertzaleen aldetik. Diskriminazioa zen kontra-argudio nagusia.

2. Euskal Telebistan erdararen presentziaren alde jokatzeko zutenen ahotsak *derrefente isildu ziren 1986an*. Beno, hizkuntzari zegozkionak isildu ziren, baina indarberritu erabilerara edo manipulazio politikoari zegozkionak. Hasierako erdarazaleen salakuntzak politikara lerratu ziren arras. Euskaltzaleek, aldiz, gogor salatu zuten erdararen aldeko jarrera-aldaketa.

3. *Azkenaldi honetan, pare bat urte*, hirugarren momentu batean gaudela ematen du. ETBren hizkuntz eredu berriz salatzen da. Eta kurioa: atzera ere hastapeneko argumentu berdin-berdinekin. Protagonistak aldatu egin dira, baina ez argumentuak.

EZTABAIDAREN MAMIA: DISKURTSU-AZTERKETA

Euskal Telebistari buruzko hizkuntz ereduaz ari garelarik, egin ohi den diskurtsoa ez da autonomia, diskurtso orokorragoaren zatia bat baizik. Esan nahi dut eztabaida honen markoa «euskara eta gizartea» dela. Euskarazko telebistari egin ohi zaizkion salakuntzak euskarazko irakaskuntzari, funtzionarien euskalduntzeari... egin ohi zaizkien eite eta molde berekoak dira.

MAILA ESPLIZITOAN

Bi argudio nagusi ageri dira euskara hutsezko telebista baten aurkarien aho eta lumatan, biak gainera elkarri lotuak: *diskriminazioa eta demokrazia*.

Esplika nadin:

Euskara ulertzen edo/eta hitz egiten ez duen ororentzat diskriminazioa omen da lehengo ETB (oraingo ETB-1), aktiboki zein pasiboki, esan nahi baita, telebista baitan aritzeko (langile nahiz konbidatu) zein ikusentzule gisa. Guztion zergekin ezin omen da gutxi batuentzako baliabiderik sortu.

Demokraziaren abiapuntutik ere ondorio beretara iristen dira hauek berauek. Demokrazian, gehiengoaren iritzia nagusitzen da, eta kitto.

Ez naiz luzatuko iritzi-trukaketa hauetan, baina ezin etsi puntu pare bat aipatu gabe, ETB euskaldunaren legitimitate-bilaketan:

- Hizkuntza minorizatu baten kasuan gaude, eta irizkera soziolinguistikoko elementalaren ikuspegitik euskarari *diskriminazio positiboa* zor zaio. Nola nahi da, bestela, bi hizkuntzen baitako hiztun komunitateen indar-korrelazioa hobetu. Nola nahi da, bestela, Euskararen Erabilera Arauzkotzezko Oinarrizko Legea betez, gizarte elebiduna eraiki, ahulena indartuz ez bada, eta horretarako baliabideak jarritz, eta beraz Euskal Telebista?

- *Demokraziaren* izenean egina izan arren, funtsean argudio ez-demokratikoa da ETBz egin ohi den diskriminazioaren salakuntza. Nik dakidala, demokraziaren funtsa, hain zuzen, gizarteko basa indarrak, berezko indarrak, bideratzean, zuzentzean, orekatzean datza. Eta ez gehiengoaren matematika besterik gabe aplikatzean. Eta deskuidatuz gero, zenbait arazoren gain soroan alferra bezala pasatzean.

MAILA INPLIZITOAN

Maila inplizito honetan, hau da, esan eta adierazten denaren azpi-azpian, batzuen eta besteen diferentzia honetan datza: euskararen gizarte-funtzioak onartzen diren ala ez.

Edozein hizkuntzaren —eta beraz, euskararen— gizarte-egitekori oinarrizkoenak bi dira: funtzio sinbolikoa, identifikatzailea; eta funtzio pragmatikoa, komunikazioaren funtzioa.

Galdera gisa honela formula genezake hori: Onartzen al da euskara dela Euskal Herriaren hizkuntza, bateko, eta besteko, Euskal Herriko gizarte modernorako gai dela?

Diskurtsu-azterketak hor bilatzen du jarrera batzuen eta besteen gakoa, galdera bikoitz horri eman ohi zaion erantzunean. Hortxe dago marra bereizlea.

ETBren ONARPEN POLITIKOA GAUR

Baina ez ote naiz ari errealitateari pittin bat alde banatara tira egiten?, edo/eta aspaldiko tirabira bat aipatzen?, zeren eta ETB- lek gaur egun guztien onarpen politikoa baitu?

Egunkarietatik jakin dut onarpen horren berri. Talde politiko guztiek onartzen *omen* dute ETB-1. «Bai, baina...» esango nuke nik. Esaldi horren azpian formula asko kabitzen dira, eta ez dute denek balio berdina euskararen normalizazio soziolinguistikoaren aldetik eta, ezta ere, segurura, hiztun-komunitate euskaldunaren premien aldetik. Ikusi egin beharko litzateke formula batzuk balio ote duten ETB komunikabide den aldetik edo/eta soziolinguistikaren ikuspegitik.

Esanberri dudan guzti honek balio du jarraian esatera noana ulertzeko, kokatzeko, esplikatzeke. Hemendik aurrera konkretuan arituko naiz, baina ez nuke nahi ikuspegi orokorra galtzea. Atsotitz edo esaera zahar txinarrak dioena saiestuz, ez bainuke nahi ilargiari begiratu beharrean norbait behatzari begira gelditzea. Horregatik da hain beharrezko testuingurua eta markoa gogoratzea.

ETBz ZENBAIT OHAR

Hiruzpalau puntu azpimarratu nahi nituzke hemen, nola bilakaeraz hala egungo egoeraz, eta hitz erdi bat etorkizunaz.

FUNDAZIO-HELBURUAK ETA SORRERAKO IZPIRITUA

Ez naiz bakarra zera pentsatzean, abiapuntuko helburu haiek ez direla zaharkitu. Adibidez, nere oraingo alorrari dago-kiona bakarrik aipatzearen, EITB Legearen zortzigarren puntuaren ekarria:

«La promoción de la cultura y lengua vasca, estableciendo a efectos de la utilización del euskara, los principios básicos de programación, teniendo presente la necesidad de equilibrio a nivel de oferta global de emisiones radiotelevisivas en lengua vasca en la Comunidad Autónoma.»

Azpimarra dezagun euskararen promozioa eta euskararen erabilpena, biak printzipio-mailan dauzkagula hemen emanik. Maila bera du, baita ere, gero ikusiko dugun *eskaintza orokorra orekatu beharrak*. Oso inportantea.

Printzipio fundazional honen izpirituari telebista-sortzailleen gogoia eta borondate politikoa erantsi behar zaio. Eus-

kara hutsezko telebista arrunt eta osoa izan behar zuen ETBk, hauen ustetan, sekula lortu ez bazuen ere lortu osoki euskarazkoa izatea, nahiz eta beti izan den antidiglosikoa.

(Borondate politiko horren frogak eta testigantzak mila dira.)

Gaurko telebistak, onerako zein txarrerako, distantzia dexente hartu du jatorrizko izpiritu eta gogo hartatik. Horregatik diot, ez dela hau guk amestu genuen telebista. Gu geunden oker. Agian, inozo eta optimistegi ginen.

ETB-2, BESTE HISTORIA BAT

Arras desberdina da 1986ko diskurtsua, Jose Maria Gorordok desarroilatu zuena. ETBn erdara sartzeari eskatzen zutenen diskurtsua bereganatu egin zuen, eta ETBren hizkuntz mugak gainditzea, efikazia, euskara eskusibista ez izatea, zergak ordaintzen dituen %100engana iristea proposatzen du. Hortik dator ETB-2, eta mihi gaiztoek diotenez eragin politiko zuzenaren bilaketatik.

Sorrera-arrazoiei so, bistan da lehenaren eta bigarrenaren aldea: gako edo klabe kulturala da nagusi lehenaren sorreran, eta gako politikoa ETB-2ren sorreran. Bi helburu, eta beraz, bi hizkuntza.

ETBren historia, beraz, bitan banatzen da: Gorordo aurreko eta harrezkerokoa.

ETB-2 sortzeaz gain Gorordok ETB-1en programazio-eredua ere moldatu egiten du. Hitzez hitz jarraitzen diotela ematen du behintzat, aitatasuna aitortu gabe bada ere. (Egia esan, lehenagotik zetorren joera hori, baina ez horren nabarmen.) Gorordoren eskeman ETB-2 da «la televisión de aquí», orain esan ohi den bezala, eta ETB-1 euskalduna. Euskalduna bai, baina zein programazio-eredurekin? Hona zer zioen Gorordok 1985eko abenduaren batean:

«La audiencia no es el único baremo a la hora de medir la función de un medio como ETB o la gestión, aunque no debe ser olvidado.

No comparto la tesis contraria de que si el medio es en euskera, olvidate de la audiencia.

Tenemos que distinguir tipos de programas y poner los más positivos por delante.

Tenemos por ejemplo un nivel de audiencia infantil, adicto, superior al 50%. Todo eso queremos potenciar.

Otro campo a potenciar es allí donde la imagen juega fuerte como las retransmisiones deportivas o las culturales, donde podemos aumentar la audiencia y llegar a ese más de 60% de los vascos que no hablan euskera.»

ETB-1/ETB-2, ENPRESA BEREAN

Epe ertainera eta luzarora begira, hauxe dateke arazo larri-
netako bat.

(Parentesi artean esan dezadan ez naizela zuzen-zuzen oraingo egoera bere gordinean salatzen ari, joerazko arriskuak agerian jartzen baizik, arrisku tendentzialak seinalatzen.)

Bi kateak enpresa berean daude. Eta gainera, presupostu beretik bizi dira, diru-iturri ia berdinak dauzkate. Eta gainera, toki fisiko berean daude erredakzioak eta langileak.

Mesedetarako dela esan dezake norbaitek, «sinergiak» direla eta. Baina beldur naiz ni, azken batean, euskarazkoaren kalterako izanen dela antolamendu hau. Dagoeneko, erredakzio-mailan nabariak dira ondorioak: euskal kazetariak bi hizkuntz erregistroak aldatu egin behar ditu, bertako hizkuntza erdarara lerratuago dago, eta abar.

Bi puntu azpimarratu nahi nituzke hemen:

- Bat, eta lehena, memoria historikoa freskatuz, elebitasuna bultzatu duten organo guztiek euskara baztertuz bukatu dute. Fenomeno horixe da prentsa elebidunaren porrotzat jotzen duguna.. 1976an abiatu zen prentsa idatzi elebidunaren esperientzia negatiboa da osoki. Ez da askoz samurragoa porrta ahozko prentsan. Batean zein bestean auzia ez da euskararen kopurua jaisteia bakarrik, baizik eta euskararen egitekoa gesaltzea, banalizatzea, txokoratzea. («Euskara euskal gauzetarako»). Porrot hori ez da kuantitatiboki soilki neurtzen, kualitatiboki ere bai, eta agian honelaxe bereziki. Diglosia.

- Bigarren puntua lehenaren segida da: ez da nahikoa ord u-kopurua mantentzea, ez da nahikoa euskara hutsez kate bat mantentzea. Ikusi beharra dago edukia, programazioa. Oso erraz gerta daiteke ETB-1 bazter-fenomeno, fenomeno marginala. Arrisku horren mamuak ikusten hasia dago gaur

bertan bat baino gehiago. Haur eta gazteei zuzenduriko programazioak eta kirolak dute protagonismorik nabarmenena ETB-1ean. Agian ondo dago, oso ondo. Agian irtenbide bakarra da. Baina, —hau da nere galdera— ez al dago haur ez den eta nahitaez kirolzale ere ez den lagun eta kolektibo euskaldunik, agian kulturalki kezka baduenik eta informazioan sakontzea eta gizarte-arazoez eztabaidatzea eta, interesatzen zaionik? Ba, horrek beste kateren bat hartu beharko du, ez ETB-1. Zer dagoen bakarrik ez da kuestioa, baizik eta zer falta den ere kontuan eduki behar da.

ETBri buruzko txostenean ikusi dut telebista osoaren eta komertzionalaren eredia nahi dutela ETB-1entzat kultur arduradunek. Jatorrizko proiektuan bezala. Berau bide da lehena eta ETB-2 bigarrena. Programazio osoa duelako bide da lehena ETB-1. Argumentuak ez du indar handirik, egiazko programazioa ikusita. Eta gainera, lehentasuna eta menpekotasuna ez dut uste programazio-ugaltasunetik soilki neur daitezkeenik. Borondate politikoak bideratzen du lehentasuna. Eta borondate politikoa neurtzeko biderik egokiena eta zuhurrena diruen erabilera da. Baina, dirudienez, banaketa hori, zer doan ETB-1era eta zer ETB-2ra ez dago jakiterik. Lastima.

Egoera honen, edo hobeto, joerazko arrisku honen aurrean gogoeta pare bat datorkit gogora: gure tertulietatik at utzi dugun «belaunaldi galduaren» ideia hura, eta, bestetik, lehen ere azpimarratu dudana: ETBren premia, bere funtzio guztietan euskara normalizatzeko.

Prentsa idatziko elebitasunaren paraderoa aipatu dut diglosiaren arrisku gisa. Berdin aipa dezaket euskal liburugintzaren kasua ere. Barne-desoreka handia du liburu-produkzioak: literaturak eta irakaskuntzak osatzen dute produkzio osoaren %80. Nola ase, bada, honela, euskaraz, gizakume larri batek kulturalki badituen beste premiak? Desoreka hau gaindiezina da merkatuaren eskain-eskariaren korrelazioz. Plan-gintza behar da. Erakunde publikoen esku hartzea.

(Gainera, ezin dut esan gabe utzi, kirolaren bidez ETB-1eko audientzia gehitzea erraza bezain ustela dela. Ez da batere esanguratsua euskararen normalizaziorako. Horixe baita telebistak euskararen premia gutxien duen programa).

AUDIENZTIA VS EUSKARA?

Telebista euskaldunari aurpegira beti egozten zaion zorioneko audientzi-eskasiak hitz pare bat egin nahi nuke.

- Audientzi-irizpideen aurrez-aurre zerbitzu publikoaren kontzeptua dago, ez euskara.

ETB, gogora dezagun, telebista publikoa da; zerbitzu publikoa, beraz. Eta honegatixe bere izan-arrazoian eta bere helburuetan oinarritzen da, eta ez audientzi-neurketan.

Audientzia eta zerbitzu publikoa ez dira elkarren ukatzaile, kantitatea eta kalitatea beti eta berez ez diren bezala elkarren kontrako. Baina ez dira nahitaez betiere ondo moldatzen elkarrekin. ETBk audientzia behar-beharrezkoa du, bizi ahal izateko, eta horren bila moldatu beharko ditu programa batzuk. Baina ETBk diferente izateko obligazioa du, eta zerbitzu publiko dela demostratu beharra. Elementu bereizle horietan, zerbitzu publiko izatean egiaz eta benetan, hortxe dago bere legitimitatea. Hori bateko.

Eta besteko, gurean audientziaren arazoa gehiegitan hizkuntza arazo bilakatu da, lehentxeago aipatu dudana bezala. Hau da, euskarazko telebista ukatzeko bide berri bat. Euskarazko telebistaren markoa, horientzat, gizarte osoa da, eta ez euskaldungoa, bere marko naturala. Horrela bada, ikusentzulegorik handiena harturik ere, eta programazio bikainena ere, audientzi-neurketaren arabera ezingo luke bere burua justifikatu ETB euskaldunak.

Gogoratu nahi nuke, orobat, audientzia «à tout prix» bilatzea (hau da, enpresa-etekinak gehitzea) telebista pribatuaren helburua izan daitekeela eta, bestetik, joera arriskutsua dela, audientzia gehienaren prezioa askotan kalitate-eskasia da eta, masifikazioa.

EKOLOGIA INFORMATIBOA

Kontzeptu giltzarria dugu hau: ekologia informatiboa edo telebisten eskaintzaren oreka

- EITBren legeak begi luzea izan zuen: telebista euskaraz izatearen arrazoiatarik bat eskaintza telebisiboa orekatzea da: «necesidad de equilibrio a nivel de oferta global». Gaur egun, euskaldungoak eduki baduen tamainara (%25era) ere ez da iristen proportzio hori, %10 baita.

Desoreka hori ETB-2k gehitu egin du, zertan esanik ez da.

- Hizkuntzaren auzia, beraz, EITBko Legeak markatzen duen eskaintza telebisibo orokorraren mailan planteatu beharko genuke. Orain arte, aldiz, ETBn bakarrik eztabaidatu da, ingurunerik ez balego bezala.

- Burugabekeria ote da, besterik ez bada, gogoratzea TVE e republikoa dela, gurea ere badela, eta deus gutxi egiten duela euskaraz, eta politikoen eta indar sozialen protesta gutxi jasotzen duela, arrazoi horregatik? Eusko Jaurlaritzak, Legebiltzarrak deus gutxi, deusez ez esatearren, esku hartzen du horretan.

Gogoan dut ETB-2ren oraingo soluzioa hirugarren kanalelik proposatu izan zela hasieran. Errazegi eman da amore horretan, iruditzen zait.

BUKATZEKO

Kritikak kritika, arriskuak arrisku, joerak joera, eta beldurak beldur, garbi gera bedi euskarak eta euskal hiztun-komunitateak behar-beharrezkoa duela telebista euskaraz, euskaraz bizi ahal izateko.

Gaurko eta —zer esanik ez— biharko telebista-eskaintzen ugaltasunaremeta aniztasunaren aurrean, eta *zappinga* eskutan, sekulako kezka sortzen zait ETB euskaldunaren etorkizunaz. Hau da, zeintzuk izango dira telebista euskaldunaren ezaugarriak? Nire iritzian, nortasun-seinale horiek izango baitira ez bakarrik telebista bera legitimatuko dutenak, bizi-arrazoia emango diotenak, baizik eta bizia bera ere bai, bizi-iraupena ziurtatuko diotenak. Bizi-arrazoia gauza bat da eta bizi-iraupena beste bat.

Esan nahi baitut, euskal telebista batek beltza duela etorkizuna, askoren artean telebista bat gehiago izanik, nortasun gabea baldin bada, definizio zehatzik ez badu. Euskarazko izanaz gain, kalitatezko programazioan eta ekoizpen propioan jo behar du gailurra. Jai du bestela.

Neure buruari behin eta berriz, kezkatu, egiten diodan galderarekin itxi nahi ditut lerro hauek: gaurko ereduak eskaintzen al du aski garantia inguruaren eraso eta erosiari luzaroen eutsi ahal izateko?